

8. Курс кримінології: Особлива частина : підручник : у 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ТЕРОРИЗМ» ТА «ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ»

*Золотоверх О. В.
м. Полтава*

У статті розглянуто проблеми комплексного підходу до визначення понять «тероризм» та «терористичний акт». Крім того, досліджено особливості визначення вказаних понять на міжнародному рівні.

Ключові слова: тероризм, терористичний акт, визначення.

Постановка проблеми. При визначенні такого складного та багатогранного поняття, як тероризм, слід звернути увагу на те, що цією проблемою займалося багато вітчизняних та закордонних вчених різних часів, проте і досі не знайдено єдиного загальноприйнятого вирішення. Особлива актуальність такого визначення спричинена нещодавніми подіями у самому серці нашої держави. Адже завдяки вказаним переламним моментам новітньої історії української державності, наочними стали нормативні проблеми у регулюванні боротьби проти тероризму. Це, зокрема, дозволило на досвіді власної правової системи відчутти всю жахливість наслідків неправильного та розширювального тлумачення як самого поняття тероризму так і терористичної діяльності загалом. Викладене зумовлює неабияку актуальність теми проведеного у статті дослідження для створення досконалої системи боротьби з терористичною діяльністю, яка неможлива без розуміння таких основоположних понять як тероризм та терористичний акт.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми універсалізації визначень таких складних понять як тероризм та терористичний акт досліджувалася такими науковцями як Севдimalієв Р. М., Ємельянов В. П., Литвиненко В. І., Хоффман Б, Прабга К. та ін. Проте і досі не було здійснено комплексного дослідження питання визначення вказаних понять на національному та міжнародному рівнях.

Завданням дослідження є розкриття змісту поняття «тероризм» та «терористичний акт», проблеми універсалізації їх визначень та нормативного закріплення;

Виклад основного матеріалу. Розробка поняття тероризму – це одна з найскладніших проблем світової науки та практики боротьби зі злочинністю. Це обумовлено як складністю самого явища, яким є тероризм, так і факторами суб'єктивного характеру, що існують як на міжнародному так і внутрішньодержавних рівнях. Проте це не означає, що всі спроби створити загальне поняття тероризму приречені на поразку. Навпаки, можливість вироблення дефініції тероризму збільшується, що підтверджується досвідом прийняття на міжнародному рівні визначень таких не менш складних понять як геноцид та агресія [8, с. 17].

Хоча до сьогодні на міжнародно-правовій арені на сьогодні і не існує єдиного загальнообов'язкового визначення поняття тероризму, проте в ряді конвенцій, нормативно-правових актів окремих держав та численних працях науковців на цю тематику присутня величезна кількість визначень даного поняття. Але загальною проблемою вказаних визначень є те, що вони, крім того, що суперечать один одному, є ще й або занадто обмеженими та вузькими, орієнтованими в кінцевому рахунку на

конкретні терористичні акти і виключають їх багатостороннє тлумачення, або загальними та широкими, щоб не виключити будь-якого можливого тлумачення тероризму [10, с. 408]. Тому для комплексного дослідження цього поняття є необхідним аналіз різних його визначень та підходів до його тлумачення, щоб в кінцевому результаті виокремити ті ознаки тероризму, що є спільним для всіх цих визначень. Проте спершу слід звернутися до етимології поняття тероризму.

Слово «тероризм» походить від французького слова «terrorisme», яке означає насамперед режим якобінців під час Великої французької революції (мова йде про так званий «режим терору»). Слід зазначити, що на відміну від його теперішнього застосування, в той час це поняття мало виключно позитивну конотацію. Згаданий режим був створений для того, щоб укріпити демократію, як би парадоксально це сьогодні і не звучало. Проте на сьогодні вказане визначення тероризму, яке і досі застосовується у ряді словників, є нічим іншим, як непридатним для будь-якого застосування анахронізмом [4].

Коренем цього слова є латинське слово «terror», що означає страх, жах. Користуючись цим, тероризм можна пов'язати з будь-якими діями, що використовують залякування як спосіб досягнення мети. І в цьому полягає головна проблема визначення даного поняття, – занадто широке коло застосування. Адже як і у повсякденному житті, так і у виступах відомих політиків можна знайти сотні значень цього терміну. До того ж визначенням тероризму переважно займались не тільки і не стільки юристи, як люди інших спеціальностей, що і спровокувало не юридичне, а побутове його трактування в літературі [9].

Ще однією проблемою є те, що той, хто для одних є терористом, для інших – борець за свободу. Яскравим прикладом на підтвердження даної тези може бути боротьба учасників «ОУН» на території міжвоєнної Польщі та бійців «Правого сектору» під час революційних подій січня-лютого 2014 року у м. Києві. Крім того, цей термін є емоційно забарвленим, що також додає певної складності до його правового визначення. До того ж, каменем спотикання у цій сфері є геополітичні інтереси ряду держав в різних куточках світу та методи їх реалізації [10, с. 404]

Ось чому на міжнародному рівні і досі існує дуже велика кількість визначень поняття тероризму, проте жодне з них не є загальнообов'язковим. Експерти у цій галузі виділяють більше ста визначень поняття «тероризм», проте спільними між ними є тільки те, що така діяльність передбачає застосування або погрозу застосування насильства [5, Р. 5-6]. Проте такою ознакою, звичайно, не охоплюється тільки тероризм, тому вона не може бути визначальним критерієм для цієї категорії.

Для прикладу, можна виділити визначення, дане Генеральною Асамблеєю ООН у своєму звіті від 2004 року. Згідно з ним, тероризм – це діяльність, спрямована на позбавлення життя або спричинення серйозних тілесних ушкоджень цивільному населенню чи некомбатантам з метою залякування населення або примушення державних органів чи міжнародних організацій вчинити певну дію або утриматися від її вчинення [7]. Проте, хоча це визначення і дає певне уявлення про тероризм, ним не охоплюються, наприклад, випадки знищення певних культурних пам'яток чи іншого майна з метою залякування та сама погроза вчинення вказаних вище дій.

Дещо досконалішим є визначення, дане в пп. б п. 1 ст. 1 Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 15 червня 2001 року, згідно з яким тероризмом визнається будь-яке діяння, спрямоване на позбавлення життя будь-якої цивільної особи, яка не бере участі у воєнних діях в ситуації воєнного конфлікту, або на нанесення такій особі тяжких тілесних ушкоджень, або значне пошкодження певного матеріального об'єкту, а також організація, планування такого діяння, пособництво з його вчинення, підбурювання до його вчинення, коли метою такого діяння, судячи з його характеру чи контексту, є залякування населення,

порушення громадської безпеки, чи примушення органів влади або міжнародної організації вчинити певну дію або утриматись від її вчинення, і яке передбачене кримінальним законодавством сторін [6].

Проте загалом, можна сказати, що сучасна міжнародно-правова практика виходить з того, що відповідальність за вчинення діянь, котрі мають ознаки тероризму, встановлюється правилом *ad hoc* і закріплюється шляхом визнання злочинів, передбачених рядом міжнародних договорів, кримінально-караними терористичними злочинами. Так, згідно з ч. 1 ст. 1 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року, для цілей цієї Конвенції термін «терористичний злочин» означає будь-який із злочинів, викладених і визначених в одному з договорів, перелік яких наведено в Додатку [2]. Такими ж є положення ст. 1 Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом від 27 січня 1977 року [1] та пп. а п. 1 ст. 1 вищезгаданої Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом. Проте сучасні конвенційні механізми по боротьбі з тероризмом та використовувані в них визначення тероризму шляхом викладу переліку конкретних діянь, в яких він може виявлятися, навряд можна вважати перспективними. Адже з розвитком науки і техніки будуть з'являтися все нові види та форми тероризму, які на певному етапі випадають із сфери дії вказаних «предметних» Конвенцій [10, с. 403].

Визначення поняття тероризму також присутнє у Законі України «Про боротьбу із тероризмом». Згідно із абз. 2 ст. 1 цього Закону, тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [3]. Проте, вказане визначення є досить непослідовним в його формулюванні, адже воно складається із переліку деяких конкретних діянь, та жодним чином не пов'язаних між собою альтернативних ознак, що водночас включає будь-які насильницькі дії чи погрозу ними, тобто і злочини не терористичного характеру, і виключає багато інших видів терористичної діяльності, такі як вербування, озброєння і т. д., тобто суперечить її визначенню, наведеній у цій же статті Закону.

Застосовуючи доктринальне тлумачення цього терміну, слід відзначити, на нашу думку, найточніше визначення тероризму, дане В. П. Ємельяновим, згідно з яким, тероризмом є публічна суспільно-небезпечна діяльність або погроза такої діяльності, яка спрямована на залякування населення чи окремих соціальних груп з метою прямого чи непрямого впливу на прийняття будь-якого рішення чи відмови від нього в інтересах терористів [8, с. 38].

Відповідно до вказаного визначення, ознаками тероризму є:

- створення стану загальної небезпеки (реальної небезпеки життю невизначеного кола осіб або іншим охоронюваним благам);
- публічний характер виконання дій;
- цілеспрямоване створення на соціальному рівні стану страху;
- здійснення впливу на певних осіб для задоволення своїх вимог.

Що стосується точки зору західних науковців, то загальної рисою всіх цих визначень є те, що тероризм пов'язують із досягненням певної політичної мети. Так, за словами вченого Брюса Хоффмана, «тероризм прагне змінити систему, що, звичайно, не притаманно іншим видам злочинності. Таким чином, можна дати визначення тероризму, як навмисному створенні стану страху за допомогою насильства або погрози його застосування та використання такого стану для досягнення певних політичних змін» [4]. Проте, на нашу думку, таке визначення тероризму, хоча й має під собою певне історичне підґрунтя (адже всі найбільш широковідомі згадки цього

терміну є принципово і по своїй суті політичними та стосуються влади) проте це не може впливати на кримінально-правову кваліфікацію терористичних злочинів.

У цьому контексті слід погодитися із думкою В. П. Ємельянова, що для успішної боротьби з цим явищем необхідно зняти політичний ореол з терористичної діяльності. Адже той факт, що багато терористичних злочинів вчиняються з політичних мотивів не перетворює їх на політичну акцію. Не змінює нічого і те, що тероризм часто набуває міжнародного характеру, адже у зв'язку з бурхливими інтеграційними процесами, на сьогодні будь-який злочин може стати міжнародним [8, С. 264]. Тому, вбачається закономірним, що, як зазначається у вищезгаданій Конвенції Ради Європи, терористичні злочини, незалежно від того, хто їх учинив, за жодних обставин не є виправданими міркуваннями політичного, філософського або іншого подібного характеру [2].

Зважаючи на вищевикладене, слід зазначити, що спільним між всіма визначеннями тероризму є насамперед те, що це діяльність, яка пов'язана з використанням насильства або погрозою його використання. До цього слід додати, що така діяльність має бути публічною, створювати стан страху у певних соціальних груп та бути спрямованою на досягнення певних цілей, які вигідні терористам.

Щодо терористичного акту (або теракту, як його часто йменують у ЗМІ), як одиничного прояву тероризму, то ним є насамперед дія, що привертає увагу державних органів та громадськості до конкретної проблеми або ситуацій. Його безпосереднім завданням є захоплення заручників, викрадення політичних діячів або їх убивство, одержання грошей, спеціальних матеріалів, транспортних засобів або зброї, звільнення політичних в'язнів, поширення загального стану страху та паніки.

У цьому контексті не можна погодитися з думкою В. П. Ємельянова про те, що терористичний акт є генетично близьким, але не співпадає з поняттям тероризму, оскільки для теракту є обов'язковими всі ознаки тероризму, крім суспільної небезпечності. І тому при графічному зображенні тероризму і теракту вони будуть утворювати собою систему двох кіл, що перетинаються [8, с. 41]. Така думка, незважаючи на її історичне обґрунтування, не має нічого спільного з поняттям терористичного акту в законі про кримінальну відповідальність. Адже оскільки терористичний акт є злочином, то ключовою його ознакою є суспільна небезпечність. А тому, при графічному зображенні понять тероризму та теракту, на нашу думку, вони будуть співвідноситися як частина і ціле.

Висновки. Як стає зрозумілим з вищевикладеного, поняття тероризму та терористичного акту є складними та багатограними, чим і пояснюється проблема універсалізації їх визначення на міжнародній арені. Проте, це є необхідним для ефективної боротьби з терористичною загрозою та запобігання розширювального тлумачення поняття тероризму, адже у світлі останніх подій ця проблема є досить гострою.

Тому, при визначенні поняття тероризму слід враховувати певні загальні ознаки, напрацьовані дослідниками у цій сфері та міжнародно-правовою практикою. Таким чином, слід виходити з того, що тероризмом насамперед є публічна суспільно-небезпечна діяльність, яка пов'язана з використанням насильства або погрозою його використання та полягає у створенні стану страху у певних соціальних груп з метою досягнення цілей, які вигідні терористам.

Крім того, слід мати на увазі, що для коректної кваліфікації тероризму загалом та одиничних терактів, зокрема, слід відсунути на задній план політичне (релігійне, філософська та ін.) підґрунтя, на якому він був вчинений і розглядати його саме як суспільно-небезпечне діяння в контексті цілей, на досягнення яких воно було спрямоване, та засобів, якими вони досягалися.

Список використаної літератури

1. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом // Офіційний вісник України. – 2006. – № 14. – Ст. 1055.
2. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму // Офіційний вісник України. – 2007. – № 65. – Ст. 2536.
3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
4. Hoffman B. Inside terrorism / B. Hoffman // : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com/books/first/h/hoffman-terrorism.html>.
5. Laqueur W. The New Terrorism / W. Laqueur. – New York: Oxford University Press, 1999. – 317 p.
6. Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unhcr.org/refworld/publisher,ASIA,,49f5d9f92,0.html>.
7. UN Report of the Secretary-General : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/largerfreedom/chap3.htm>.
8. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В. П. Емельянов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 291 с.
9. Комиссаров В. С. Террор, терроризм, государственный терроризм: понятие и соотношение / В. С. Комиссаров // : [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://sartraccs.ru/print.php?print_file=Pub/kom_el\(15-11-05\).htm](http://sartraccs.ru/print.php?print_file=Pub/kom_el(15-11-05).htm).
10. Севдималиев Р. М. Международный терроризм и политико-правовые проблемы борьбы с ним / Р. М. Севдималиев. – Баку: Indigo, 2011. – 504 с.

ВИВЧЕННЯ ТЕХНОГЕННИХ НЕБЕЗПЕК, ПОВ'ЯЗАНИХ З АВАРІЯМИ НА ОБ'ЄКТАХ

*Дузь-Крятченко М.С.
м. Полтава*

Постановка проблеми. П'ять тисячоліть тому, коли з'явилися перші міські поселення, стала формуватися і техносфера – сфера, яка містить штучні технічні споруди на Землі. Звичайно, тоді це були тільки елементи техносфери. Справжня техносфера з'явилася в епоху промислової революції, коли пара та електрика дозволили багаторазово посилити технічні можливості людини: швидко пересуватися по земній поверхні і створювати світове господарство, заглибитись у земну кору та океани, піднятися в атмосферу, створити багато нових речовин. Виникли процеси, не притаманні біосфері: отримання металів та інших елементів, виробництво енергії на атомних електростанціях, синтез органічних речовин, не існуючих у біосфері. Потужним техногенним процесом є спалювання викопного палива.

У зв'язку з використанням усе більших енергетичних потужностей люди змушені концентрувати енергію на невеликих ділянках, причому найчастіше в межах міст та інших видів населених пунктів. Іде просторова концентрація синтетичних хімічних сполук (їх число досягло 400 тисяч), більша частина яких отруйна. Внаслідок цього різко зросло забруднення навколишнього середовища, знищення лісів, опустелювання; зросла кількість людей, які загинули внаслідок аварій на виробництві й транспорті.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз міністерських навчальних програм нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист» свідчить про необхідність більш детального опрацювання студентами ВНЗ всіх спеціальностей такої складової тем «Техногенні небезпеки та їхні наслідки» і «Прогнозування обстановки та